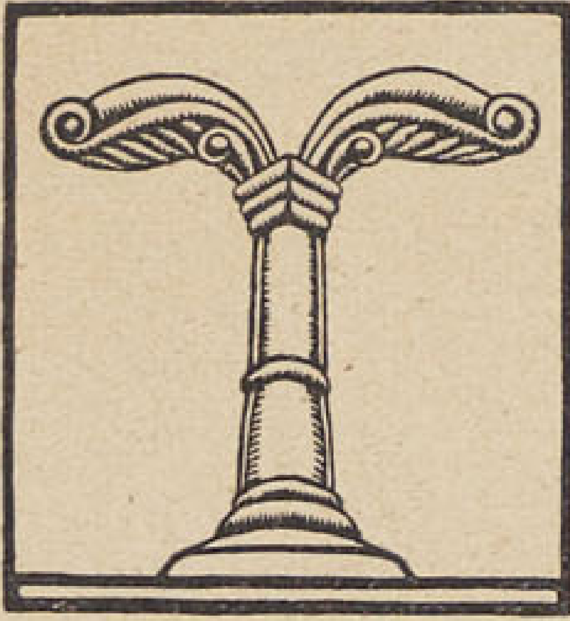
2e Jaarg. no. 12 Maandblad Zomermaand 1938

DER VADEREN ERFDEEL

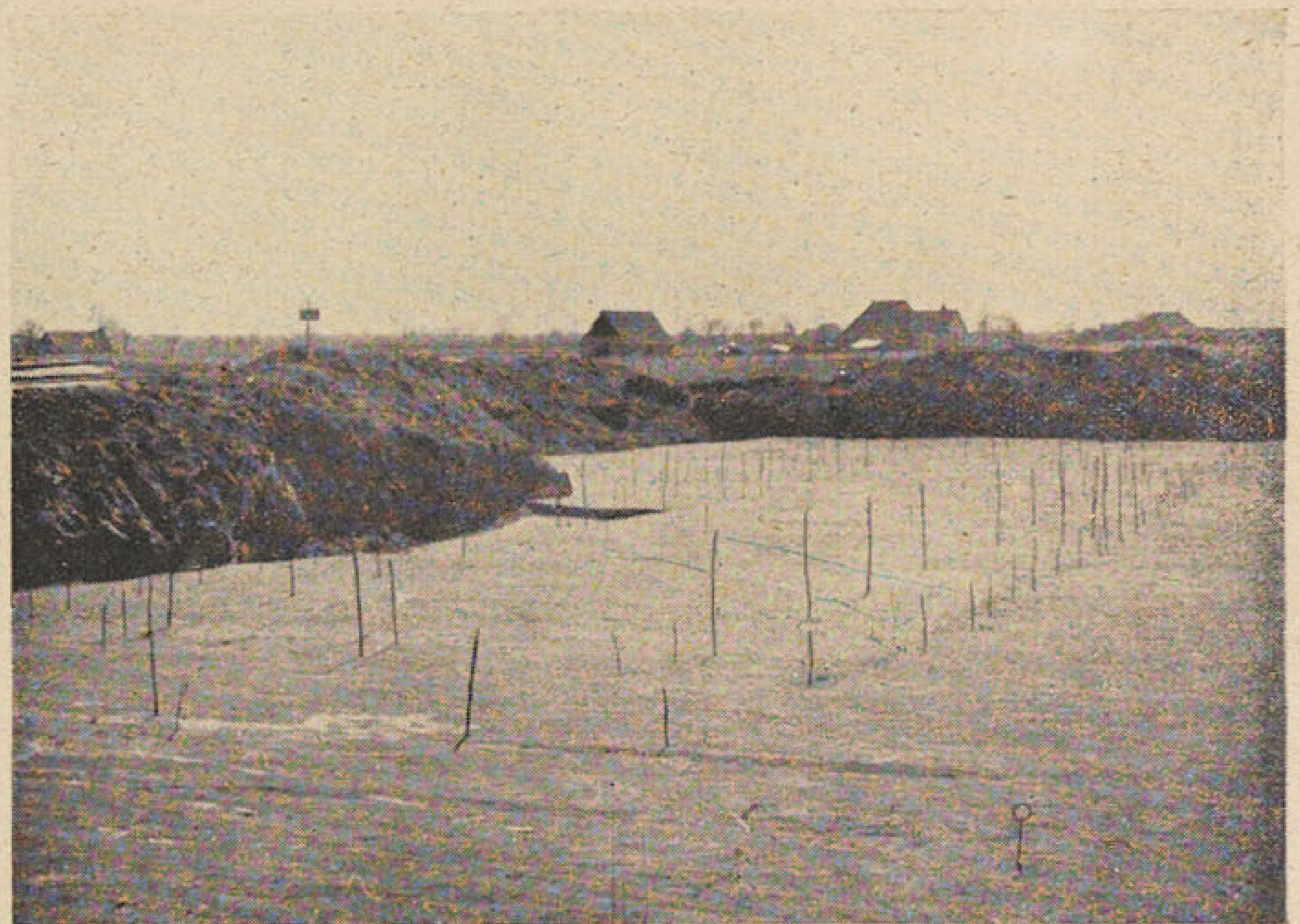

STRIJDBLAD VAN DE WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE

Inteekenprijs f 1.50 per jaar - f 0.75 per half jaar. Losse nummers 15 cent. Beheer: Stichting Der Vaderen Erfdeel, Postgiro no. 307867 Amsterdam. Postadres der Werkgemeenschap voor Volkskunde: Hoofdweg 4, Amsterdam. Opsteller van het Strijdblad: Postbus no. 51, Leiden

ZOMERMAAND

Overzicht van de opgraving te Fochtelo. In de paalgaten, die zich als donkere plekken in 't witte zand afteekenen, zijn stokken gestoken om het beloop der wanden duidelijk te maken.

Een Germaansche hoeve te Fochtelo

Sedert 1935 trekken opgravingen te Fochtelo, in den Oosthoek van Friesland, de opmerkzaamheid. De bekende onderzoeker, de heer Popping te Oosterwolde, heeft de aandacht gevestigd op eenige terreinen aldaar, waar hij sporen van oude bewoning had ontdekt. In genoemd jaar werden reeds de grondslagen van een Germaansche hoeve gevonden. In de volgende jaren werd het onderzoek stelselmatig voortgezet onder leiding van dr. Van Giffen, den bestuurder van het Biologisch-Archaeologisch Instituut te Groningen, die de laatste jaren opvallend succes heeft bij zijn onderzoekingen. O.a. leidde dr. Van Giffen de hoogst belangrijke ontgraving van de terp te Ezinge (Gr.), waar prachtige grondslagen van groote Germaansche hoeven voor den dag kwamen.

De opgraving te Fochtelo heeft nu dit jaar opnieuw tot zeer belangrijke resultaten geleid, die daarom zoo merkwaardig zijn, omdat zij iets geheel anders aan het licht brachten dan men verwacht had. Men vond ook ditmaal weer de grondslagen van een drietal Germaansche hoeven uit de eerste eeuwen onze jaartelling. Men heeft hier dus te doen met een gesloten nederzetting; iets wat geheel in strijd is met de bewering o.a. van den Romeinschen geschiedschrijver Tacitus, dat de Germanen geen gesloten nederzettingen zouden gekend hebben.

De grootste dezer hoeven had een grondplan van 27 bij 7 meter. Het was dus een zeer groot zgn. hallenhuis van het type, dat aan het Noordras eigen is. De regelmatige aanleg, de zuiver in een rechte lijn geplaatste stijlen, die onderling den zelfden afstand hadden en de groote afmetingen wijzen op een hoog ontwikkelde bouwkunst. Wij zijn hier wel heel ver af van de rieten hutten, waarin volgens de gangbare schoolboekjes onze voorouders zouden hebben gewoon!

Om de hoeve liep een open ruimte, omringd door een sloot. Het geheel was omgeven door een paalwerk.

In de geheele opgraving werd geen enkele scherf van Romeinsch vaatwerk aangetroffen. Daarentegen hadden de gevonden scherven groote overeenkomst met die, welke in de Friesche terpen voorkomen. Verder heeft men hier in Fochtelo dingen gevonden, die ook uit Friesche terpen te voorschijn kwamen en omgekeerd in Friesche terpen vondsten gedaan, die ook in Fochtelo voor den dag kwamen. Dit wijst op samenhang der bevolking in het terpengebied en in de zandstreken.

Met de nederzetting te Fochtelo vergelijkbare nederzettingen heeft dr. Van Giffen onlangs te Zeyen in Drente ontdekt.

Uit de grondsporen, die het vergane hout van palen en standers in den zandgrond heeft achtergelaten, viel de indeeling van de hoeve duidelijk af te lezen. Het zuiver rechthoekige huis had twee ingangen, een aan de korte zijde en een halverwege de lange zijde. De laatste geeft toegang tot een soort portaal. De haard lag midden in het huis. Het geheel laat zich het best vergelijken met het Twentsche „lös hoes", waar ook menschen en dieren onder één dak wonen. In het woongedeelte vielen verschillende afscheidingen te bespeuren; in het stalgedeelte waren de plaatsen, waar de koeien hadden gestaan, nog af te lezen.

Men wendt thans pogingen aan, om deze opgravingen voor dichtwerpen te behoeden en zoo mogelijk de best bewaarde hoeve in ouden stijl weer op te trekken. Het is te wenschen, dat deze pogingen zullen slagen, opdat het nageslacht door het aanschouwen van de woningen der voorouders wat meer eerbied voor het erfdeel der vaderen zal krijgen en beseffen zal, dat het zijn cultuur niet eerst uit den vreemde heeft ontvangen, gelijk men ons wijs wil maken.

Zomerzonnewende

De zomermaand geeft ons een der twee groote keerpunten in de natuur: de zomerzonnewende. Zes maanden lang heeft de zon, voor het oog van den noordelijken aardbewoner, zich spiraalvormig aan het uitspansel omhooggeschroefd; thans heeft zij haar hoogste punt bereikt en zij aanvaardt den terugtocht om over zes maanden, met winterzonnewende, haar laagsten stand te bereiken, te „sterven", waarna zij dan als herboren nieuwe zon haar jaarlijkschen kringloop hervat.

Met vreugde werd het begin van den nieuwen kringloop hier in het noorden ten allen tijde begroet, eertijds bewuster dan in lateren tijd. De door de zon werkende natuurkracht, deze geheimzinnige uiting van het in de zonnestralen verborgen goddelijke leven, zou ook op aarde dit leven wederom doen ontkiemen. Het graan, dat voor den akkerbouwenden Germaanschen boer reeds duizenden jaren het hoofdvoedsel was, zou door de steeds krachtiger wordende zonnestralen opkomen en bloeien en met zomerzonnewende was deze phase van den akkerbouw geëindigd. De afnemende zon zou het koren nog doen rijpen en als het jaar ten einde spoedde, zou de boer den oogst, den goddelijken landzegen, binnenhalen.

Nauw was en is het leven van den boer aan de natuur verbonden, nauw ook met den zonneloop. Is het dan wonder, dat op de dagen, verband houdende met de voornaamste zonnestanden, de boeren uiting gaven aan hun verbondenheid met de natuur en hun godsdienstzin uitten door het houden van religieuze plechtigheden? Is het voorts wonder, dat, waar deze verbondenheid zoo diep geworteld was in de geaardheid van ons volk, alle pogingen om deze feesten uit te roeien schipbreuk leden en de kerk er noodgedrongen toe overging ze te kerstenen; d.w.z. ze met een Christelijk vernisje overtrokken liet voortbestaan?

En is het ten slotte wonder, dat deze feesten, hoezeer ook verminkt, stand hielden door de eeuwen heen, tot in onze eeuw toe?

Volgens Lippert (Christentum, Volksglaube und Volksbrauch) kenden de Christenen aanvankelijk slechts één herdenkingsdag en wel Goeden Vrijdag, den dag der kruisiging. Later kwamen pas geleidelijk de andere feesten. Nog omstreeks het midden der zevende eeuw waarschuwde Elegius, de bisschop van Noyon tegen het zingen van „zonneliederen of andere heidensche liederen" op het Johannesfeest. Maar niets heeft kunnen beletten, dat de midzomerdag, de dag der zomerzonnewende, een diepgevoelde feestdag gebleven is. En al wordt de dag zelf niet meer als zoodanig gevierd, dan herinneren tal van uitdrukkingen en gebruiken aan den tijd, dat men hem als een hoogtijdag in het godsdienstig jaar beschouwde.

In sommige streken van ons land heeft in den vroegen ochtend van den St. Jansdag het zgn. „dauwtrappen" plaats. De dauw van den St. Jansnacht wordt nml. als zeer geneeskrachtig beschouwd en het dauwtrappen had tot doel deze dauw te verzamelen. Ook aan de St. Janskruiden werd groote geneeskracht toegekend. In Nederland behooren tot de St. Janskruiden een soort hertshooi en de smeerwortel. Het eerste heet ook wel „Jacht den duvel". Beide planten dienden o.a. voor het verjagen van spoken en verschijningen.

In het zuiden van ons land wordt, of werd althans tot voor kort, een bloemenkrans of een notetak voor de huizen opgehangen. Vroeger waren daaraan allerlei gebruiken verbonden, maar ook hier bracht, evenals met dergelijke gebruiken elders geschiedde, vervreemding van de oorspronkelijke beteekenis ontaarding met zich mede; zoo zelfs, dat om uitspattingen te voorkomen, het gebruik in vele plaatsen verboden werd. Het snijden van de wichelroede met St. Jan houdt met dit gebruik verband.

Het ontsteken van St. Jansvuren is hier te lande in onbruik geraakt, al wordt het hier en daar opnieuw ingevoerd. Het laatste der oude St. Jansvuren werd wellicht in Domburg ontstoken, waar met St. Jan de kermis begon, die met het ontsteken van een vuur een aanvang nam.

Van de optochten met St. Jan zijn er hier te lande nog twee te vermelden.

De eerste is het Oppe-rîd gaan te Terschelling, dat althans voor 20 jaar nog plaats had. Men reed dan in met bloemen versierde wagens naar „Oostland". Vroeger werd op dezen tocht een houten beeld medegenomen, dat in den St. Janshoek in den grond werd geplaatst.

Het begin van den tocht is een rondgang om de kerk; daarna ging, zoolang die te bereiken was, de tocht naar de Grie bij den St. Janshoek; later ging men niet verder dan de wierschuur en vandaar naar Oosterend, waar ververschingen worden gebruikt, oude dansen worden uitgevoerd en liederen worden gezongen. Tot slot wordt tot middernacht in de herberg gedanst, nadat eerst bij de thuiskomst weder een rondgang om de kerk is gemaakt.

De tweede optocht is de St. Jans-processie te Laren (N.H.), die van Laren uitgaande om 12 uur des middags het St. Janskerkhof bereikt. Over deze oude geheiligde plaats onzer voorouders schreven wij reeds in den vorigen jaargang van ons blad. Het was vermoedelijk op deze plaats, dat onze voorouders in het Gooi hun zonnefeesten vierden en wij lezen nog hoe in de zeventiende eeuw jaarlijks op den St. Jansberg groote feestelijkheden plaats hadden. Ongeveer 1½ k.m. ten westen van den St. Jansberg ligt de Aardjesberg, vermoedelijk gewijd aan Hertha, de godin der aarde. Was de St. Jansberg wellicht een oude Zonneberg? Steun aan deze meening geeft het feit, dat de weg Hilversum—Laren, die halfweg met een boogje om het St. Janskerkhof heengaat en die in haar verlengde bijna het oude kerkje van Laren raakt en precies het oude kerkje van Blaricum, een hoek van 131 gr. heeft, d.w.z. precies georiënteerd is op het zonsopgangspunt met zomerzonnewende.

Sint Jansdag

Sint Jansdag als Christelijk feest, het geboortefeest van Johannes den Dooper, is in zekeren zin een tegenhanger van het Kerstfeest.

Zooals dat meer ging, ontnam men den Germanen hun feest niet, maar werd het heidensche feest verchristelijkt. Oorspronkelijk was het 't feest van de zonnewende, van het zonnehoogtepunt, dus het midzomerfeest. Vele heidensche gebruiken zijn tot op heden bewaard gebleven. Zoo is er het Johannesvuur. Vroeger werd dat vuur op openbare plaatsen ontstoken in tegenwoordigheid van vorst en stadsbestuur. Er werd om het vuur gedanst en gezongen, men sprong er doorheen. Bruidsparen deden dat tezamen, om zich te reinigen. Men kan hier aan Balder denken, als reinigende lichtgod.

Zulke Johannesvuren zijn in sommige streken van Vlaanderen nog gebruikelijk. Guido Gezelle, de priester-dichter, de man die zijn Vlaamsche volk en de Vlaamsche taal zoo liefhad, was vol belangstelling voor die overoude volksgebruiken. Hij zegt:

„Men maakt hedendaags nog Sint Jansvier, te Kortrijk, te midzomer, op Sint Jan-Baptistendag; men danst en men zingt erbij oude volksliederen".

Het volgende lied (wie maakt er muziek bij?), merkwaardig Germaansch van karakter naar vorm (stafrijm) en inhoud, is van hem. Zelfs het zonnerad, hier „zonnewiel", komt er in voor. Het ligt voor de hand, dat hij de motieven voor het lied ontleend heeft aan gebruiken in het Kortrijksche.

ST. JANSVIER

Nu zit de zonne
hooge in den hemelstoel,
nu zit de zonne
hooge over al.

Haalt hout en helpt ons,
hoopt het te gare alhier;
haalt hout en helpt ons
mede, altemaal.

Vliegende vlamme
vlerke van 't zonnewiel,
vliegende vlamme,
vlucht in den hoop!

Ziet, hoe de vlamme bijt;
ziet, hoe heur tonge laait;
ziet, hoe de vlamme bijt,
binnen in 't hout!

Haalt hout en helpt ons,
hoopt het te gare alhier;
haalt hout en helpt ons
mede, altemaal!

Danst nu den zomerdans,
danst deur de vlammen heen;
danst nu den zomerdans,
gij, gasten, te gaâr!

Haalt hout en helpt ons,
hoopt het te gare alhier;
haalt hout en helpt ons
mede, altemaal!

Laat ons een liêken,
dansend den zomerdans,
laat ons een liêken
zingen daartoe!

Zoo zal, eer 't avond wordt,
leutig ons zomervier
sperken en sparken, om
hooger in den hemel slaan,
en leve Sint Jan!
Hoe langer
hoe liever,
hoe langer
hoe liever,
ja, leve Sint Jan!

Haalt hout en helpt ons,
hoopt het te gare alhier;
haalt hout en helpt ons
mede, altemaal!

Ziet hoe de sterren,
diepe in den hemel daar,
lonken en linken,
naar ons gedans!

Stokken en sterren,
heerdvier en hemelvier,
herten, die jong zijt,
al ondereen;
eer wij gaan slapen,
nog eens geroepen nu:
Leve Sint Jan!

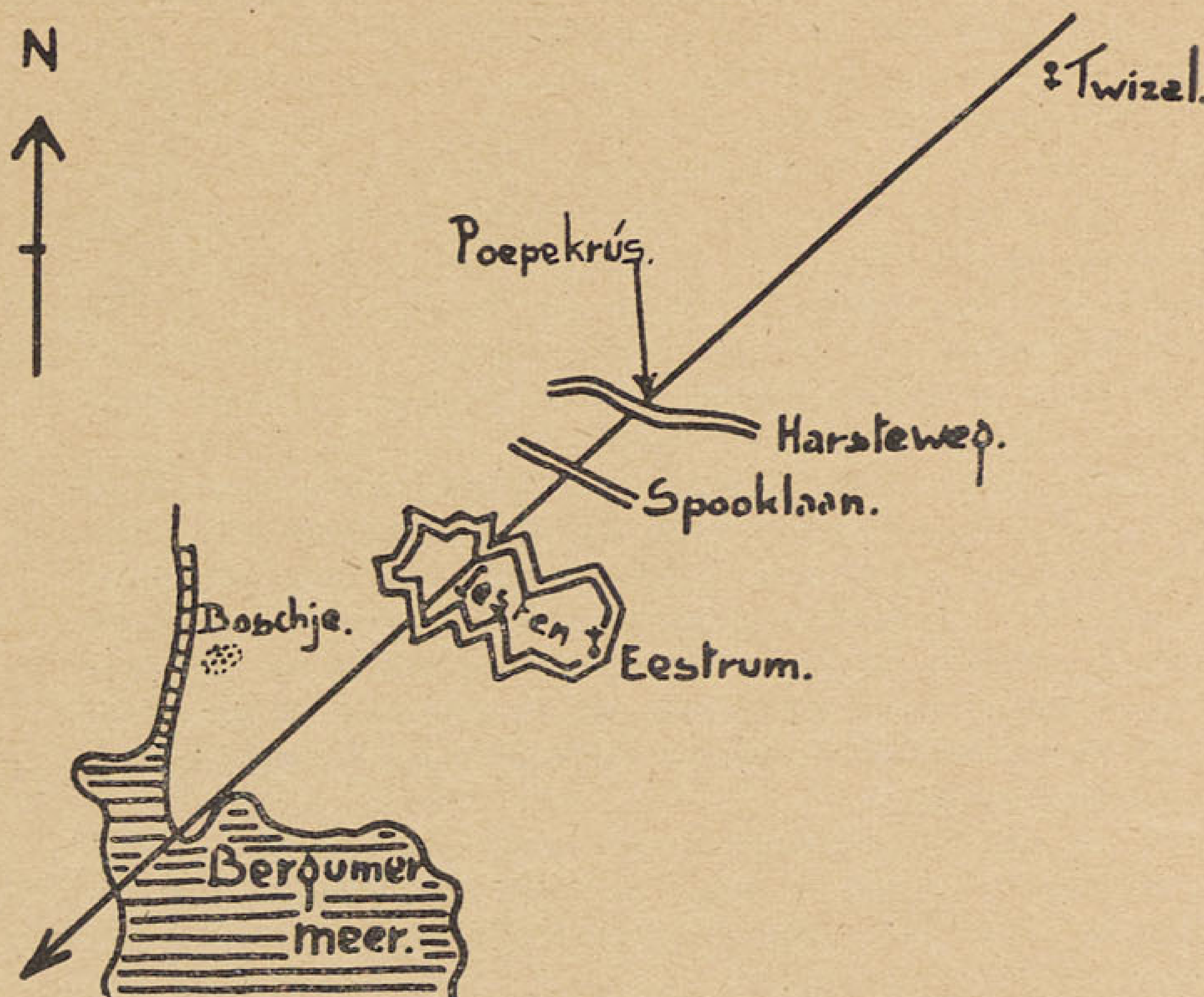
Haalt hout en helpt ons,
hoopt het te gare alhier;
haalt hout en helpt ons
mede, altemaal.

Wat te Kortrijk en in Twente kan, moet in Holland ook kunnen. Aan onze jeugd om weer te gaan dansen en zingen rond het Midzomervuur.

Heilige lijnen in Friesland

2.

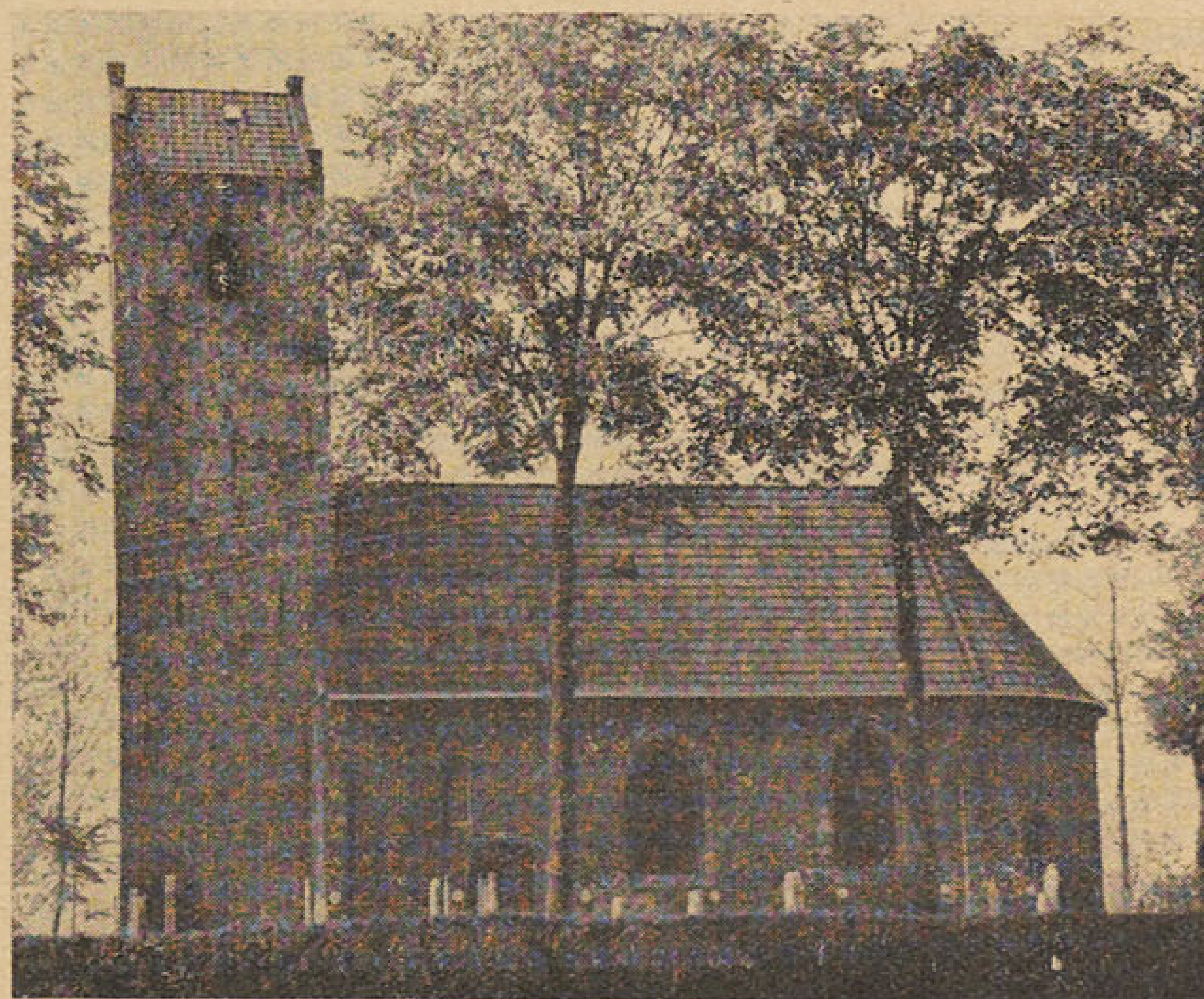
In het Bloeimaand-nummer bespraken wij een heilige lijn, die over St. Pieterskerken ging, tot aan den rand van „de" Bergumermeer. Alvorens verder te gaan lijkt het gewenscht het voorgaande even samen te vatten. We vonden tot nu toe de volgende merkwaardige punten op onze lijn:

St. Pieterskerk (Grouw) — 5.2 k.m. — Hellemeer — 6.3 k.m. — St. Pieterskerk (Garyp) — Bergumermeer. (Opmerking: Bij Garyp staand, is met het bloote oog de kerk van Grouw te zien!)

Daar zijn we dus aan den zuidwest-kant van dit breede meer. Met het kompas oriënteeren we ons en verlengen in gedachten de lijn over de watervlakte heen. En onmiddellijk valt ons een boschje in het oog, dat vreemd staat temidden van de lage oeverlanden. Ook van de brug over de Kuikhornster vaart in de Groninger straatweg af ziet men zeer duidelijk dit opvallende boomgroepje. Wij hoorden eens, dat het een graf zou zijn, maar verder wist men er niets van. Overigens een merkwaardig graf: zoo'n vijftig populieren ordeloos (?) dooreen op een zeer vochtige en lage plek. Op de kaart blijkt, dat onze lijn ongeveer 400 m. ten zuiden loopt. Of het boschje in deze lijn of wel in een ander, later te bespreken O-W lijn behoort, valt nog niet zeker te zeggen.

Het merkwaardigste punt van onze geheele zonnewendelijn komt nu echter aan de beurt en behoort er ontegenzeggelijk in. De heilige lijn komt n.l. over een, hier niet verwachte, heuvel van 3.7 m. hoogte. Kijken we ter plaatse van den Zuidwest-kant af, dan is de hoogte duidelijk zichtbaar, hoewel er een straatweg overheen is gelegd en huisjes op zijn gebouwd. Op de kaart vinden we den naam „de Eesten", terwijl de bewoners van deze buurtschap spreken van „de Iesten". En hier moet zeker even op gewezen worden: „Iesten" wordt dus „Eesten", maar het erbij gelegen dorp „Eastrum" wordt in het Hollandsch „Eestrum" genoemd. Er moet een zeker verschil zijn, al is nog niet uit te maken welk.

De kerk van Eestrum

Bekijken we het wegenstelsel op een zwarte topografische kaart, waarop dus alle wegen gelijk zijn afgebeeld, dan ontdekken we een merkwaardigen zandweg rond de Iesten, welke een duidelijke stervorm vertoont! Wanneer men per fiets of loopend dezen weg langs gaat, dan vallen terstond de eigenaardige scherpe, waarschijnlijk opzettelijk zoo aangelegde, bochten op. Op een enkel punt is de ster helaas verbroken, vooral aan den zuidkant; doch uit de ligging van sloten, wallen, huizen, enz. is de oorspronkelijke toestand wel te herstellen. Geschiedkundige bijzonderheden omtrent deze plek kon ik tot nu toe niet vinden.
De kerk van Eestrum, het dorp waarbij deze buurtschap hoort, ligt op een apart terpje (wat ook niet algemeen is in deze zandstreken!) aan den zuidoost-voet van den besproken „berg". Zij is, evenals de kerken van Grouw en Garyp, gewijd aan St. Pieter, en vormt een prachtig voorbeeld van een kleine oud-friesche dorpskerk. Zij is gebouwd in de eerste helft van de dertiende eeuw en vertoont inwendig nog steenen koepelgewelven.
Ook van dit dorp ontbreken tot nu toe meer gegevens. Toch is het duidelijk, dat de Iesten met zijn stervormigen weg om den voet een belangrijke functie heeft vervuld tijdens het leven van onze voorouders.
De uitgezette lijn willen wij echter nog even volgen. Eerst snijdt deze, op de grens van Tietjerksteradeel en Achtkarspelen, nog een doodloopend wegje, de Spûkeloane, de Spooklaan. Verderop loopt de lijn over een deel van den ouden Groninger straatweg, den Harsteweg. Vrijwel nauwkeurig gaat de lijn hier over het z.g. Poepekrús. Dit kruis, dat in de noord-berm is uitgegraven, heeft armen van ± 2 meter. (Het werd beschreven in „De Wandelaar" 1937, no. 1). Men vertelt ervan, en het is geschiedkundig na te gaan, dat hier ter plaatse een moord is gepleegd op een Duitschen maaier, een „Poep", zooals men in Friesland zegt. Ter herinnering daaraan zou dit kruis zijn gegraven. Waarom wij dit dan toch in ons verband noemen? Er waren (zijn?) in Friesland meer dergelijke kruisen bekend. Maar nergens staat vermeld, dat dit kruis er nog niet was, toen de moord gebeurde. Dan mogen we dus wel aannemen, zoolang er geen tegenbewijs is, dat het kruis er lag vóórdat de moord, toevallig in die buurt, gebeurde; dat het kruis dus een ander, belangrijker functie heeft vervuld. Hierdoor is tevens gemakkelijker te verklaren, dat het kruis gedurende vele eeuwen is onderhouden en er zelfs land naar werd aangeduid. Zoo vindt men b.v. in 1511 onder Nijland bij Bolsward een stuk grond vermeld, waarvan „die swdereynde lopt an dat grata cryoes by die wegh". Ook een naam in de buurt van Bergumerheide „it swart krús" wijst in een andere richting voor het zoeken van een verklaring. *)
Tenslotte zij nog vermeld, dat onze lijn bij verlenging ongeveer 200 m. ten noorden langs de kerk van Twizel gaat, die heel misschien ook aan St. Pieter was gewijd. (Later wordt er althans bij Twizel land genoemd waarvan de opbrengst komt aan „Ste. Petrus Patroen".)
En dit is nu onze geheele lijn. Na het bovenvermelde Garyp krijgen we de volgende afstanden: — 6.9 k.m. [— Boschje rand Bergumermeer] — 1.2 k.m. — Iesten (St. Pieterskerk Eestrum) — 1.4 k.m. Poepekrús — 2.7 k.m. — Twizel.
Evenals bij de eerste besproken helft van de lijn, gelegen in Idaarderadeel, wijs ik op het oude, thans niet meer gebruikte, gemeentewapen van Tietjerksteradeel, in welke gemeente het tweede deel van de lijn is gelegen. Dit wapen vertoont een visschersboot (Ul-schip of St. Pietersscheepje), waarin vijf mannen. In het uitgeworpen net spartelen drie visschen. Aan een vlaggestok op het roer wappert een vlag, waarop weer een wapen met een loodrecht gedeeld schild: de (heraldisch) rechterhelft voert beneden de lelie, in het midden een loodrecht gedeelde cirkel (het gedeelde jaar), en boven een zesster; de linker helft draagt een zwaard tusschen drie punten. Een bijzonder mooie uitbeelding van zonnewende dus! En hiermede is de NO-ZW zonnewendelijn, die drie (of vier) Sint Pieterskerken en nog eenige andere merkwaardige punten verbindt, welke gelegen zijn in twee gemeenten met duidelijk zinnebeeldige wapens, volledig besproken.

Oud wapen van Tietjerksteradeel.

*) Men vergelijke hetgeen in het Grasmaandnummer is geschreven over „kruis"-namen en N.O.—Z.W. gerichte heilige lijnen!

Een merkwaardige sleutel

De „eeuw van het verstand" heeft getracht alles „nuchter" te bezien. Men trachtte alle dwaze gevoelsoverwegingen te bannen, zakelijk te zijn in alle levensomstandigheden. Wat niet op redelijke gronden noodig of gewenscht was, was maar ballast. Overboord ermede! Tot die „dwaasheden" uit een vroeger tijdperk behoorde ook het gebruik van zinnebeelden. Maar dit stadium is men „te boven"; dit paste bij den achter ons liggenden kinderlijken tijd.
De natuur is echter sterker dan de leer. Niet alleen blijft de taal doorspekt met zinnebeeldige uitdrukkingen, maar ook in het dagelijksche leven komen wij bij iedere schrede nog zinnebeelden tegen. Wel niet meer in dezelfde mate als vroeger, wellicht ook minder bewust, maar degeen, die er oog voor heeft, verheugt zich, dat de veldtocht van het materialisme — want hier valt deze verstandsactie onder — zoo weinig resultaat heeft gehad.
Zij zou nog minder resultaat hebben gehad, indien zij niet den steun had gehad der mechanisatie van het handwerk, waardoor het zwaartepunt op de rationeele productie viel. Vroeger, toen het handwerk nog in eere was, had de ambachtsman de gelegenheid om ook in nuttige voorwerpen zijn gevoelens op zinnebeeldige wijze vorm te geven.
Bijgaande afbeelding laat een sleutel zien uit het begin der vorige eeuw, waarvan de baard den vorm heeft van een hakenkruis.

Wolfskamers

Een lezer wijst er ons nog op, dat het beeld van den doods- of winter-wolf, die alles vernietigt, ook nog tot uiting komt in de tandziekte, die men „de wolf in de tanden" noemt.
Een onzer lezers in Duitschland vestigt er onze aandacht op, dat ook daar de naam Wolfskamer voorkomt. Inzonderheid wijst hij op een streek ten zuidoosten van Gummersbach, waar een Wolfskamer vlak bij een plaatsje Rabenschlade ligt. Dit duidt wel op Wodan, met zijn wolven en raven. In hetzelfde gebied liggen dan voorts nog een tweede Wolfskamer, een Wolfsschlade, een Baldenberg, een Wolfseifen, een Odenspiel en voorts Rossenbach (2 maal), Rosbach, Asbach, Gutmannseichen (ontstaan uit Wodanseichen), enz.

Stichting „Der Vaderen Erfdeel"

Werkgemeenschap voor Volkskunde - Amsterdam

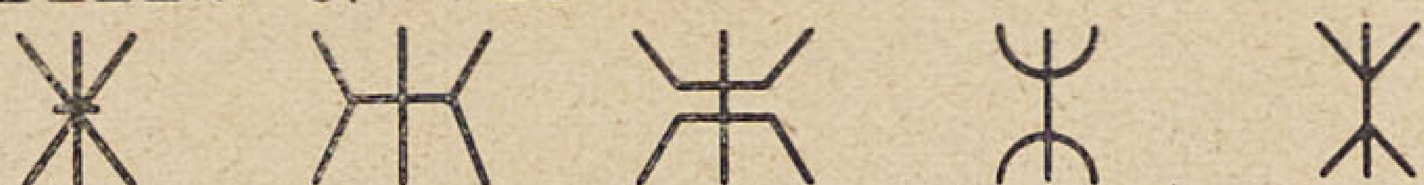
ZWANENHALZEN —— WOLFSANGELS

UR

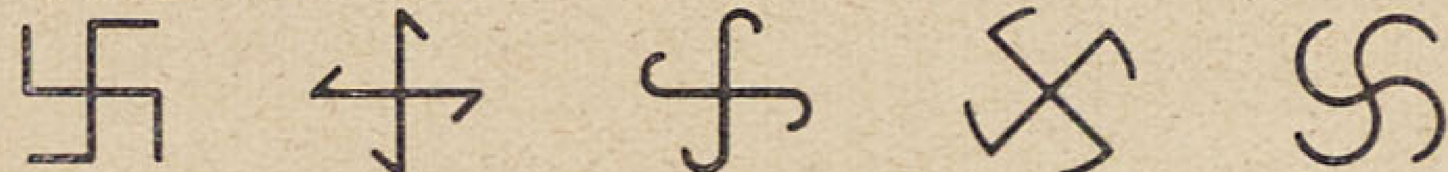
BEZEM of YLG

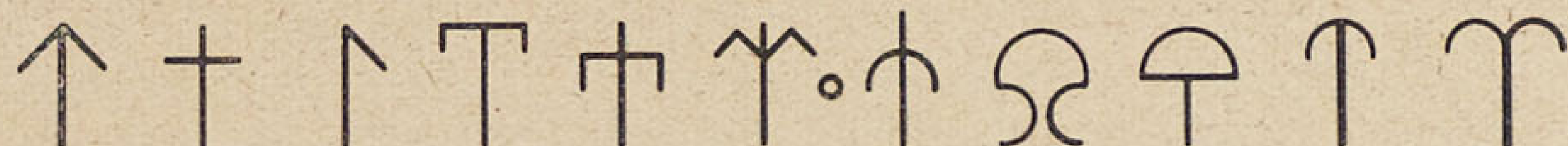
HAGAL en ZONNERAD

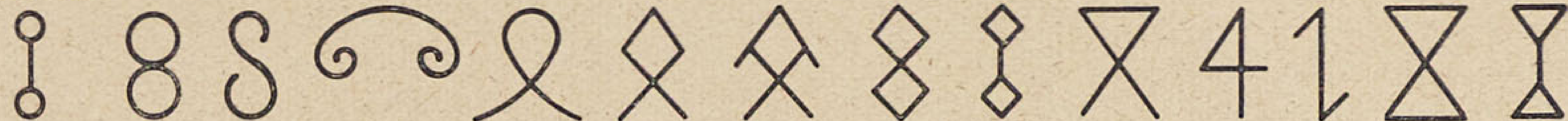
HAKENKRUIS

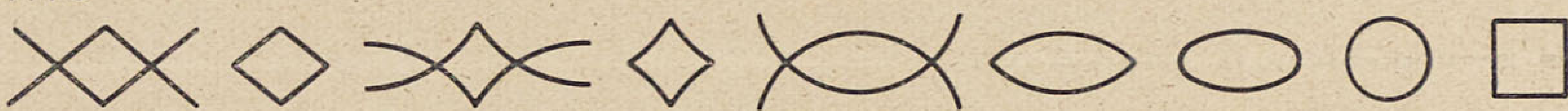
TYR en ULL

ODAL

ING

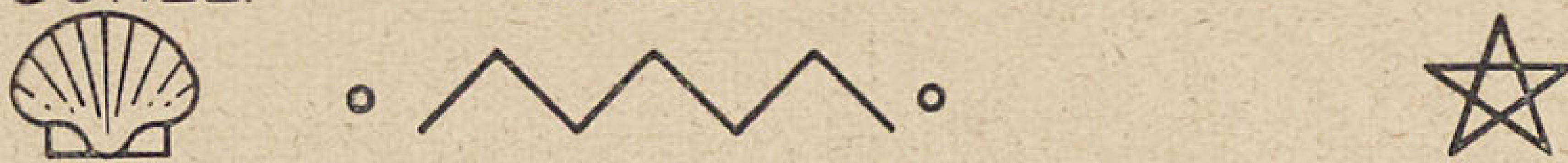
WASSENAAR en MAAN

JAAR

SCHELP —— WATER —— DRUDENVOET of PENTAGRAM

HART —— TH. rune of DOORN

MAN

ZONNESPIRALEN en WENTELEND ZONNERAD

PAARD en PAARDEKOPPEN

LEVENSBOOMEN

Overzicht van de in Nederland meest voorkomende Germaansche zinnebeelden

Rond Lunteren

In voor-geschiedkundigen tijd was het westen van ons land slechts ten deele bewoonbaar. De rivieren stroomden in het lage land over breede vlakten en vormden breede delta's en groote moerassen. De duinenrij langs de Noordzee, het Gooi, de hooge zandgronden in Utrecht en de Veluwe waren, met het hooger gelegen land van Brabant, de eenige plekken, waar in West-Nederland in den steentijd reeds een bevolking gevestigd was. Later kwam daar, na de indijking der rivieren, ook het vruchtbare, met rivierklei bedekte lagere land bij — dit verwierf door zijn vruchtbaarheid zelfs een voorkeur — maar de vondsten leeren toch, dat ook de hoogere zandgronden bewoond bleven. Ook in lateren, geschiedkundigen tijd bleef dit zoo en heden ten dage ontdekken wij dan ook in de omgeving van Lunteren nog sporen uit alle tijdperken, die achter ons liggen.

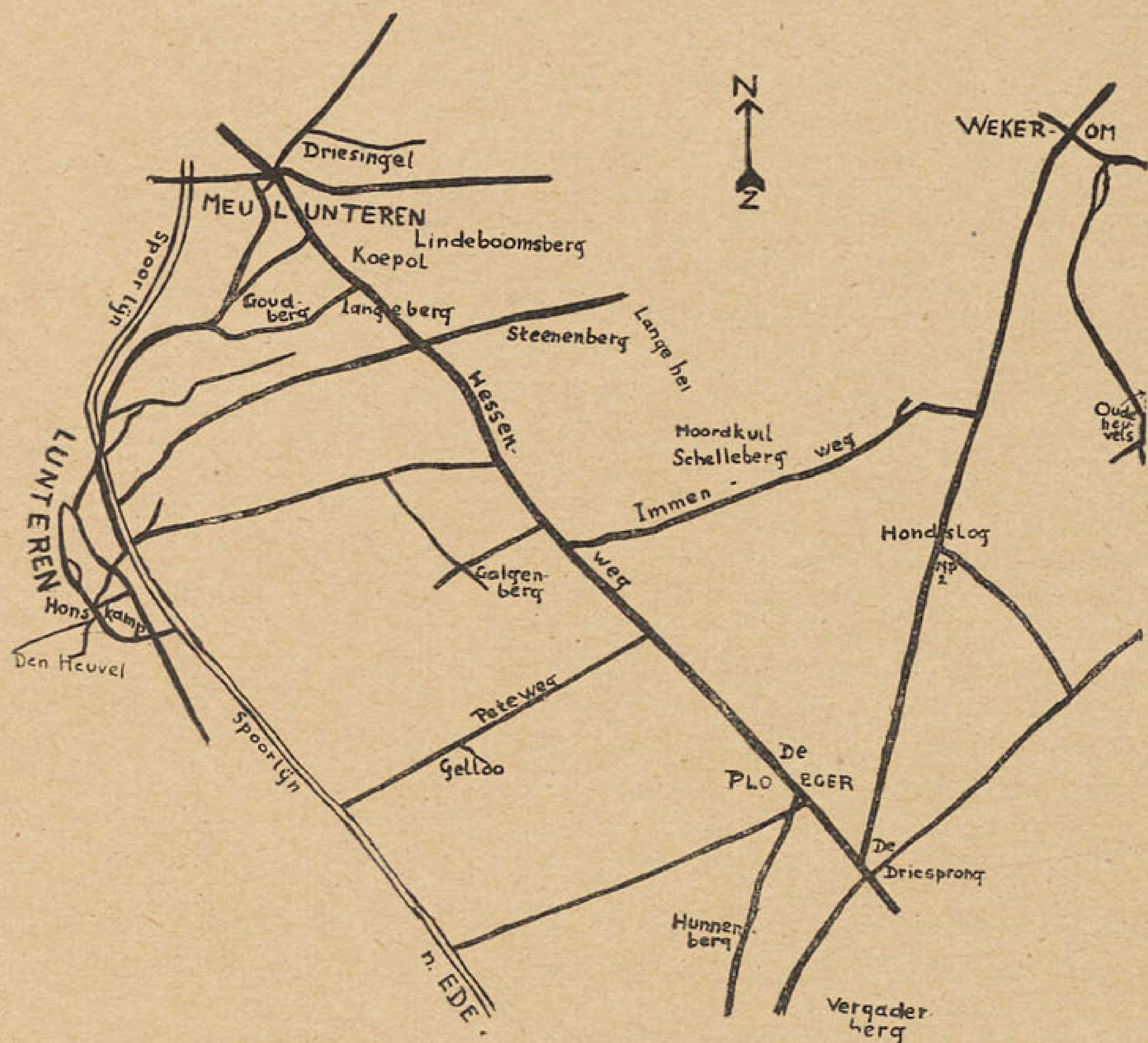
Laat u medevoeren op een wandeling, waarvoor wij als uitgangspunt nemen den Lindeboomsberg, ten oosten van Meulunteren.

Hij is een der hoogste punten van de omgeving en dankt zijn naam aan een lindeboom, die op zijn top groeit. Lang voor de tegenwoordige boom geplant werd, heette de berg reeds zoo en wij hebben vermoedelijk te doen met een oude vergader- en gerichtsplaats; want de lindeboom was eertijds en ook nog lang in christelijken tijd, de boom, die op zulk een plaats niet mocht ontbreken. Stierf de boom, dan werd er een nieuwe geplant en zelfs lang, nadat de beteekenis, die aan den boom gehecht was verloren was gegaan en de plek reeds van bestemming was veranderd, zien we, dat de landbevolking den gestorven boom telkens weer door een nieuwen vervangt. Zoo heeft het tegenwoordige geboomte van den Lindenboomberg geen rechtzittingen meer meegemaakt, maar de lindeboomen zijn er nog en de oude naam is ook bewaard gebleven.

Op den top van den berg is een vermoedelijk kunstmatige hoogte; was dit de plaats van den rechter? Of heeft zij een nog anderen oorsprong en is het een grafheuvel uit den tijd van vóór onze jaartelling? Wetenschappelijk onderzoek zal dit t.z.t. wel uitmaken. Er is nog een tweede kunstmatige hoogt op dezen berg, nml. de Koepol. Ook hiervan is de oorsprong nog niet opgehelderd.

Ten noorden van den Lindenboomberg ligt de Driesingel en ten zuiden er van de Langenberg. „Drie" en „Langen" komt veel samen voor. Niet ver van Lunteren, bij Ede, liggen bijv. Drieberg en Langenberg bij elkaar.

Ten westen van den Langenberg ligt de Goudsberg en ten oosten de Steenenberg en de Lange-hei. Ook hier weder het woord Lange, dat soms kennelijk afgeleid is van het begrip „lang", maar vaak ook niets daarmede te maken heeft. Men heeft het ook wel met „erlangen", d.i. „bereiken" in verband gebracht en zoodoende met mogelijk daar gehouden wedrennen. Dat vroeger wedstrijden, o.a. paardenrennen met een godsdienstigen achtergrond gehouden werden, staat vast, maar voor de hierboven genoemde plaatsen is dit nog niet bewezen. De Lange-hei is kort geleden omgeploegd. Daarbij zijn tallooze aardewerk-scherven voor den dag gekomen, waaronder vele bewerkte uit den grafheuvel-tijd, dus van honderden jaren voor onze jaartelling.

Ook hooger op, op den Steenenberg, zijn deze scherven gevonden. De Steenenberg bevat niet meer steenen dan de andere heuvels; de naam zal dus wel afgeleid zijn van één bepaalden steen, die op deze hoogte lag. Ook elders in het land, waar wij den naam Steenenberg, Steenbergen, Steenberg of Keienberg veelvuldig aantreffen, zal de naam wel verband houden met een zwerfkei, die wellicht in den eeredienst een rol speelde. De op den Steenenberg liggende „vlooienpol" is vermoedelijk een oude grafheuvel.

De Goudsberg behoort tot de noordelijke uitloopers van de heuvelreeks en biedt een prachtig uitzicht op de vlakte in de richting van Barneveld. De naam wordt wel in verband gebracht met Godsberg, maar het is te betwijfelen of dit wel juist is. Ook elders in het land treffen wij den naam Goudsberg aan.

Ten zuid-oosten van den Steenenberg ligt de Schelleberg; een naam, waar we geen raad mee weten. Op een van de toppen van dezen heuvel ligt de Moordkuil. Het is een uitgegraven kuil van ongeveer 15 M. doorsnede, waarvan de uitgeworpen aarde een verhoogden rand vormt, die aan de westzijde breeder is dan elders. Naar den oorsprong en de beteekenis kunnen wij slechts gissen.

Ten zuiden van den Steenenberg — wij zijn nu precies ten oosten van Lunteren — ligt de Galgenberg. Dit was dus de plaats van terechtstelling in vroeger eeuwen. Maar het is bekend, dat voor de galg altijd plekken werden uitgezocht, die in den voor-christelijken tijd een gewijde beteekenis hadden. Ook met dezen Galgenberg zal dit wel het geval geweest zijn.

Ten zuiden van den Galgenberg ligt een streek, „Gelloo" genaamd. Een „loo" was een heilige plaats en het woord Gel komt meer voor (Dobbe-gelle, Gelre, enz.). Een verklaring kennen wij echter niet.

Hiermede hebben wij de naaste omgeving bezien. In het zuiden hebben wij dan verder het Eder bosch, met den Hunneberg en den Vergaderberg. Deze namen zijn duidelijk. Hun beteekent groot en wij treffen den naam ook aan in Hunneschans en eenigszins anders in Hondskamp, Hondsrug en Hondslog. Een kamp en een log beteekenen beiden: afgesloten, omheinde ruimte. Bij Ede zelf hebben wij dan nog den Paaschberg, die dus gekerstend is, maar waarvan in 1880 nog kenmerkend verteld wordt, dat op den Paaschberg een „eenzame linde" stond en de reeds genoemde Drieberg en Langeberg.

Ten oosten van de hierboven besproken strook van Meulunteren tot Ede vinden wij in het kort dan het hierboven genoemde Hondslog, waarbij nog tal van oude grafheuvels liggen, het Roekelsche bosch met een heuvel, die vroeger de Heilige berg heette *), de „Oude heuvels", het Wekeromsche Zand met „Den hul" (= „de" heuvel), de Wolfsbergen, het Mosselsche Zand, dat in 855 Legurlo heette en de Valenberg. Dwars door deze streek heen, van Legurlo naar den Goudsberg en dan verder door naar Nijkerk, loopt een der oude „Hessenwegen".

Zoo zien wij dus, dat er nog veel in de omgeving van Lunteren is, dat aan vroeger eeuwen herinnert. Vermoedelijk is er nog veel meer; want het bovenstaande is hoofdzakelijk aan de stafkaarten ontleend, waar natuurlijk lang niet alles op staat. Daarnaast zullen tal van verhalen en overleveringen opheldering over de beteekenis der oude namen en de geschiedenis der oude plaatsen kunnen geven. Wij hopen, dat de lezers uit Lunteren en omgeving ons veel materiaal zullen zenden.

*) Ook wordt van een Heiligen Berg melding gemaakt tusschen Lunteren en Wekerom. In rechte lijn ligt daartusschen in een der hoogste heuveltoppen (59 M.). Wellicht is deze bedoeld.

Het paard

Naar aanleiding van het artikel „Stuten en stoeten" in het no. van Grasmaand 1938 moge nog het volgende dienen: Volgens Dr. Wolff in „Landvolk im Sattel" zijn de woorden „p a a r d" en „r o s" van totaal verschillende herkomst. Het laatstgenoemde is eigen; is van Germaanschen oorsprong; het eerstgenoemde van vreemde herkomst.
„P a a r d" is samengesteld uit het Grieksche woord „para" (= naast of bij) en het Latijnsche woord „veredus" (= paard). De Romeinen vormden het woord „paraveredus", dit zou zooveel beteekend hebben als „bijpaard" en moet de benaming geweest zijn van de post- en koerierpaarden; later de naam voor wagenpaarden in het algemeen in tegenstelling tot de soldatenpaarden.
De Germanen leerden dus van de Romeinen dit woord kennen en door het Gotisch en oud-Hoogduitsch onderging het dan gedaante-verwisselingen (pfair-fried, pferfrid, perid) tot in de Middeleeuwen het woord „pferd" in Duitschland ontstond.
In het Nederlandsche „paard" is zelfs nog meer van den oorspronkelijken klank overgebleven; eveneens is het plat-Nederlandsche en Duitsche „Pèrd" te vergelijken met den vroegen vorm.
In Italië werd het woord „paraveredus" tot „palafreno"; in het Fransch tot „palefroi" (paradepaard of dames-rijpaard). Ook „palfrenier" is er van afgeleid.
„R o s" was oorspronkelijk „Hros", volgens taalonderzoekers hangt dit samen met „groot". „Ros" moest dus zooveel beteekenen als een „groot dier".
Geheel eens hierover zijn de geleerden het echter niet.
„Ros" komt men echter in alle talen der Germaansche volken in min of meer gewijzigden vorm, als hoofdaanduiding voor „paard" tegen, want het vreemde woord „paard" was, evenals bij de Romeinen, tot in de Middeleeuwen voornamelijk een aanduiding voor het werkpaard, meer in het bijzonder het wagenpaard.
Bij ons is „ros" als stamwoord nog terug te vinden in: roskam, rosborstel, rosmolen, terwijl als dichterlijke uitdrukking „ros" nog steeds in gebruik is voor „paard".
In het Engelsch werd het „horse", welke naam in Engeland nog steeds algemeen gangbaar is. Zelfs in de Romaansche talen is het woord „ros" overgegaan (fransch: rosse; ital.: rozza; spaansch: rocin). Denk aan Cervantes „Rosinante".
„Hengst" is tegenwoordig de benaming voor het mannelijke dier; het vaderpaard. Ook die naam is niet oud, want oorspronkelijk werd met „hengst" of „hengist" juist bedoeld het mannelijke gecastreerde dier: de ruin.
Evenzoo veranderde de benaming van het vrouwelijke dier, onze „merrie".
In het oud-Hoogduitsch heette ze „stoot" en in het middel-Hoogduitsch „stuot", welke woorden — zooals in het artikel ook staat — niet anders beteekent dan „paardekudde", waarvan afgeleid het Duitsche „Gestüt", het Nederlandsche „stoeterij", het Engelsche „stud".
Stuttgart is genoemd naar „Stutengarten", een dichterlijke naam voor een stoeterij, die daar vroeger zich bevond (het wapen van de stad is tegenwoordig nog een springend paard).
Een stoeterij-merrie of stoeterij-hengst werden genoemd: Stutmähre, resp. Stutrosz. In dit „mähre" vinden we het Nederlandsche „merrie" terug, terwijl het in het Duitsch „Stute" is geworden en in 't Engelsch „mare".
Ook vinden we nog overeenkomst in de benamingen voor het jonge dier, dat bij ons „veulen" heet, doch in Duitschland „Fohlen" en in Engeland „foal". In verschillende streken van ons land spreekt men ook nog van „vool".

Welke Zomerzonnewende-gebruiken bestaan thans nog in Nederland?

In het artikel over zomerzonnewende wezen wij op enkele nog bestaande gebruiken, die in deze zonnewende hun oorsprong hadden. Laten onze lezers ons allen zenden wat in hun omgeving nog gebruikelijk is of wat zij zich uit hun jeugd, ook uit andere streken nog herinneren. Denkt niet: dat weet men wel of dat zal een ander wel zenden. Als allen zoo denken, dan.... ontvangen we niets! Laat een ieder zenden wat hij weet, zoo uitvoerig mogelijk en liefst met foto's. Het woord is thans aan onze lezers!

Boekbespreking

De overleveringen over het leven onzer heidensche voorvaderen zijn gering. Moeizaam, stap voor stap, dringt de wetenschap door. Of liever: de wetenschappen, want een heele reeds van takken van wetenschap werkt samen om aan het licht te brengen, wat de haters van de oud-Germaansche kultuur verdelgden en vernielden.
Naast de documenten, die de wetenschap der spade aan het licht brengt, zouden de door Karel den Frankenkoning verzamelde liederen een eervolle plaats hebben ingenomen, ware het niet, dat onder zijn zoon Lodewijk „de Vrome" alles voor eeuwig vernietigd werd. Reeds Karel's minister van eeredienst zag dit verzamelen met leede oogen aan.
Gelukkig echter is er een uithoek der Germaansche landen, waar de liefde voor eigen aard en eigen kultuur de schatten van dicht- en vertelkunst deed opteekenen, en waar geen vijand van onze oude kultuurgoederen deze kostbare schatten heeft vernield: IJsland! Hier is een goudmijn, die nog steeds tot arbeid roept en nog steeds te weinig bekend is.
Naast deze getuigen van onzen aard en ons verleden, zijn daar nog de Grieksche en Romeinsche berichten en de levensbeschrijvingen van „heiligen", die als bekeerders in onze Germaansche landen optraden. Bij de eerste groep vereischt het veel vernuft om te schiften tusschen werkelijke waarneming en fantasie, tusschen getrouwe berichtgeving uit de eerste of tweede hand en napraten van hooren zeggen.
Wat de „vitae", de levens van heiligen, synodale besluiten, enz. enz. betreft, deze bronnen hebben de minste waarde. De Leidsche hoogleeraar prof. dr. J. de Vries oordeelt er aldus over: „Zij spreken over heidensche gebruiken in algemeene en stereotype zegwijzen, die meer van het Oude Testament zijn afgeluisterd, dan dat zij aan de werkelijkheid zijn ontleend." Zij verdoezelen den waren stand van zaken meer dan dat zij dien openbaren, zegt De Vries, en geven vaak niet-Germaansche toestanden weer. „Daarom moeten wij steeds met de mogelijkheid rekening houden, dat heidensche zeden en voorstellingen die den Germanen worden aangedicht, in laatste instantie Zuid-Gallisch bijgeloof zijn, dus Grieksch-Romeinsche voorstellingen, vermengd met Orientale begrippen weergeven". *)
Zie hier het objectief wetenschappelijk oordeel van een deskundige over deze soort bronnen.
Wanneer men nu uit deze troebele en vuile putten water schept en dit onzuivere water als helder bronwater opdient, zonder den dorstigen drinker te vermelden dat dit water met het gif van den leugen en de gal van den haat bedorven is, dan doet zich een merkwaardig verschijnsel voor: het wordt gedronken! En vooral wanneer een geleerde of hooggeleerde schrijver het aanbiedt. Dan denken wij arme Germanen ineens, dat wij afstammen van dronkaards en dobbelaars, van menschen die „in holen onder den grond woonden", die bij de komst van de Christenpredikers zelf „hunne altaren in den grond begroeven", hoewel het lieden waren „van een poovere ontwikkeling — van wier vatbaarheid voor hoogere vorming niet veel te verwachten viel"; die natuurlijk nog in „beestenvellen" liepen, „doodarm" waren, enz. enz. Helaas, wij wisten dat reeds, men leerde het ons op school, maar er is

*) J. de Vries: Altgermanische Religionsgeschichte I, blz. 60, 61.

nog veel erger. „Heeft men het voor ons verbloemd?" vraagt de man die bij de put met bedorven water staat te scheppen. Het beeld is nog niet erg genoeg! Neen, zoo roept hij in vervoering uit, „Neen, het moet nog donkerder worden". Wat dan, vraagt de beangstigde lezer? Welnu, hoort dan: onze voorvaderen waren „menscheneters", „kannibalen", dat heeft de schrijver „sedert onze kinderjaren" vernomen....
En daarom schreef hij: „De Evangelie-verkondiging aan de menscheneters van N.W. Europa". Wie is deze „hij"? Dr. F. Pijper. Hij is ook nog prof., en er zijn Nederlanders, die het lezen, want deze geleerdheid verscheen reeds in derden druk! Binnenkort gaat ter perse een nieuwe uitgave van Der Vaderen Erfdeel: Het is anders dan men ons leerde.
Koopt, leest en verspreidt dit boekje, opdat het steeds meer doordringe, dat we trotsch mogen zijn op ons voorgeslacht en onze eeuwenoude kultuur.
„Niet vatbaar voor hoogere vorming?" Neen, zelf scheppers en dragers van hoogere vorming, dat zijn onze voorvaderen.

OUD-GERMAANSCH LEVEN
door J. C. Nachenius

Onze medewerker heeft indertijd een reeks schetsen onder dezen titel voor een dagblad geschreven en een gedeelte daarvan in dit bundeltje samengevat. Het streeft niet naar volledigheid; het doet slechts grepen hier en daar uit den laatsten heidenschen tijd met het doel, die te doen herleven en om de lezers er toe te brengen, zelf te gaan lezen in de „Saga's", deze nog zoo weinig bekende rijke bron, die voor ieder die Duitsch verstaat toegankelijk is gemaakt in de groote verzameling vertalingen onder den naam Thule (uitg. Eugen Diederichs, Jena).
Een hinderlijke zetfout is de plaatsing van de laatste twee regels op blz. 22, die als beginregels van het volgende stuk waren bedoeld — en nog verwarrender is het, dat de laatste vier regels van bl. 44 met de eerste van blz. 45, ingevoegd moeten worden tusschen regel 6 en 7 van bl. 43. De eerste vier regels van blz. 53 daarentegen moeten weer het slot van blz. 52 vormen.

Levend verleden

„Levend verleden" — wat is dat nu? De meeste menschen hebben tegenwoordig zoo de voorstelling, dat het verleden het verleden is: dood en begraven, en dat men het ook maar het best dood en begraven kan laten.
Dat is een oppervlakkig denkbeeld, waarmee zij zichzelf bedriegen. Het verleden is niet altijd dood. Er is heel wat „verleden", dat nog altijd voortleeft, ook al zien velen het niet. Eigenlijk is het dan ook onjuist om daarbij van „verleden" te spreken, want wat in het verleden al leefde en nu nog steeds leeft, behoort tot het heden.
Al wat wij in onze jeugd hebben beleefd en aan indrukken hebben opgedaan, dragen wij ons leven lang met ons mee. Zoo is het ook in het leven van rassen en volken, die een kultuur van duizenden jaren achter zich hebben. Degenen, die tot zulk een ras en volk behooren, hebben deel aan al het kultuurgoed van het voorgeslacht.
Tot het kultuurgoed van ons volk behooren ook de zinnebeelden, waarin onze voorouders sedert duizenden jaren hun wereldbeschouwing hebben uitgedrukt. Die zinnebeelden leven heden nog voort onder ons; zij worden telkens opnieuw aangebracht als zinvolle versiering en ten deele ook nog bewust, als zinnebeeld. Reeds meermalen hebben wij in ons blad daarvan voorbeelden laten zien en de beteekenis dier zinnebeelden verklaard.
Tot nu toe bestond er geen enkel samenvattend Nederlandsch werk over deze zinnebeelden. Dit is thans verschenen bij Der Vaderen Erfdeel onder den naam „Levend Verleden". De heer F. E. Farwerck geeft hierin een uitvoerige beschrijving van ontstaan en beteekenis dier zinnebeelden bij pl.m. 470 afbeeldingen. De prijs, in linnen band, is f 3.90.
Men kan het boek bestellen bij Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam-W., postgiro 307867.
Reeds kwamen geestdriftige brieven binnen van hen, die het boek na de indertijd gegeven voorloopige aankondiging ontvingen. Het ziet er keurig uit. Moge het velen de oogen openen voor het rijke erfdeel der vaderen, waartoe het ook hun den sleutel geeft.

Der Vaderen Erfdeel

Briefadres: Hoofdweg 4, Amsterdam.

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.
Naast het maandblad „Der Vaderen Erfdeel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.
Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

UITGAVEN:

Het verband tusschen Ras en Kultuur;
door H. Laagland f 0.25
Eenige correcties op Nederlandsche geschiedschrijving;
door H. J. Popping f 0.45

IN VERKOOP:

Het Rassenvraagstuk, door een katholiek gezien; door A. Decleene. Uitg. De Schelde, Antwerpen f 0.60

Bestellingen bij Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam, Postgiro 307867.
Alle briefwisseling betreffende inteekening, enz. aan hetzelfde adres.
Brieven betreffende den inhoud van het blad, bijdragen enz. richte men tot den Opsteller, Postbus 51, Leiden.

Onze nieuwe jaargang

Met Oogstmaand begint de derde jaargang van ons maandblad, dat thans onder den naam „Der Vaderen Erfdeel" wordt voortgezet. Er zullen eenige wijzigingen komen. Het formaat wordt veranderd, het aantal bladzijden per aflevering zal mede in verband daarmede op zestien worden gebracht, terwijl getracht zal worden dit in den loop van het jaar nog uit te breiden. Wij zijn echter genoodzaakt den prijs iets te verhoogen en wel tot f 0.95 per half jaar, een prijs die in ieders bereik blijft en vergeleken met soortgelijke uitgaven nog zeer laag is. Stortingen voor het tweede halfjaar 1938 verwachten wij gaarne op het gironummer 307867 van „Der Vaderen Erfdeel", Amsterdam. Bij degenen, die niet stortten, zullen wij in Wijnmaand over het bedrag, verhoogd met 10 cent inningskosten, beschikken.

De tocht naar Doorn

Door bijzondere omstandigheden moest de reeds aangekondigde tocht naar de omstreken van Doorn worden verschoven tot in Juli.
Deze tocht zal plaats hebben op een Zaterdagmiddag, de dag zal nader aan de deelnemers worden medegedeeld. Voor deelname kan men zich nog opgeven, onder vermelding of men per auto komt, daarin nog zitplaatsen heeft dan wel gaarne op een plaats in een auto zou willen rekenen.